

DIDAKTIK O'YIN TEXNOLOGIYALARI

Ahmadjonova Ma'muraxon Ne'matovna

Abdurahmonova Rohilaxon Solijonovna

Egamov Ahror Ikromjon o'g'li

Farg'ona shahar kasb-hunar maktabi o'qituvchilari

Annontatsiya: Ushbu maqolada tabiiy fanlarni o'qitishda ta'limda innovatsion tushunchalar, didaktik o'yinlar texnologiyalari haqida fikr yuritilgan.

Kalit so'zlar: Didaktik, interfaol, texnologiya, innovatsiya, ta'lim, pedagog.

Bugungi hayotimizda ta'lim-tarbiya jarayonini texnologiyalashtirish davlat siyosati darajasiga ko'tarildi. Bugungi ta'limning sifat darajasi davlatimizning kelgusi chorak asrdan keyingi holatini, jamiyatimizning ma'naviy darajasini belgilab beradi.

Ta'limda jahonning ilg'or tajribasidan foydalanish, ehtiyoj va zaruratga aylanmoqda. Biroq xorijiy davlatlarda qo'l kelgan va samara bergan hamma uslublar ham bizda bir xilda natija ko'rsatadi deya olmaymiz. Muhimi, jahonning ilg'or va samarali ta'lim tizimlaridagi pedagogik texnologiyalar va innovatsiyalarni milliy mentalitetimiz va o'zligimizdan kelib chiqqan holda bizga mos va muqobil turlarini o'zlashtirish hamda ta'limga tadbiiq qilishdir.

Insonning faoliyatida o'qitish har doim juda muhim ahamiyatga ega bo'lgan. Ta'lim tasodifiy intuiativ xususiyatga ega bo'lganda ham va asosan tasodifan axborotlarni berish hamda taqlid qilishdan iborat bo'lganda ham shunday bo'lgan, keyinchalik ham ta'lim maqsadga, jarayonga aylanganda maktab paydo bo'lganda ham shunday bo'lgan. Biroq uzoq vaqt davomida ta'limni nazariy tahlil qilish va o'rganish ishlari olib borilmadi. Shuning uchun o'z nazaryasiga ega bo'lmadi.

Faqatgina XVII asr bu sohada muhim o'zgarishlar olib keldi. Aynan o'sha paytda ta'lim alohida nom oldi va tarixda birinchi didaktik faoliyatning ilmiy asoslangan tizimiga asos solinadi. Didaktika yunoncha "didaktikos" so'zidan kelib chiqqan bo'lib, o'qitish, o'rganish ma'nosini bildiradi.

Didaktika ta'limning nazariy jihatlari (ta'lim jarayonining mohiyati, tamoyillari qonuniyatlari o'qituvchi va o'quvchi faoliyati mazmuni, ta'lim maqsadi shakli, metod vositalari natijasi, ta'lim jarayonini takomillashtirish yo'llari va hakozi muammolar) ni o'rganuvchi fan. Bu tushunchani buyuk Chex pedagogi Yan Amos Komenskiy (1592-1670 yillar) "Buyuk didaktika (1657 yil) nomli mashhur asarida tilga oladi. Lekin Komenskiy didaktika faqat ta'limgina emas balki tarbiyalash ham"- deb ta'kidlaydi. Mazkur asarda olim ta'lim nazaryasining muhim masalalari, ta'lim mazmuni, ta'limning ko'rgazmaliligi ketma-ketligi kabi tamoyillari sinf darajasi tizimi borasida so'z yuritadi. Didaktikaning predmeti ta'lim tarbiya muassasi sharoitida,

muallimning rahbarligi ostida amalga oshadigan o'quv jarayonidir.

Didaktikada ana shu jarayonning qonuniyatlari tadqiq qilinadi, har xil tipdagi ta'lim tarbiya muassasalarida u yoki bu darajada beriladigan ta'lim mazmunini belgilashning ilmiy asoslari o'qitish vositalari va metodikalarning samaradorligini oshirish yo'llari hamda ta'limning tashkiliy shakllari ishlab chiqiladi. Ta'lim jarayonidagi o'quvchining faolligi, didaktikaning asosiy tamoyillaridan biri bo'lib kelgan va shunday bo'lib qoladi. O'quvchining faolligi, maqsadli yo'naltirilgan boshqaruvchi pedagogik ta'sirlar va pedagogik muhitning tashkil etilishi natijasidir. O'yin faoliyatiga qiziqish, o'quvchilarning o'z-o'zini ifoda etish, ro'yobga chiqarish kabi ehtiyojlarini qondiruvchi, musobaqalashish elementlari orqali ta'minlanadi.

Didaktik o'yin, o'qitishning aniq qo'yilgan maqsadi va unga tegishli pedagogik natija bilan belgilanadi. Bu natijalar asoslangan va o'quv tayyorgarlik faoliyatiga ega bo'ladi. Didaktik o'yinlar o'yin uslubiga ko'ra quyidagicha tavsiflanadi: fanlar bo'yicha; syujetli; ishbilarmonlik, dramalashtirilgan o'yinlar. Umumta'lim tizimida foydalanadigan barcha didaktik o'yinlar o'z mazmuniga ko'ra ishbilarmonlik o'yini hisoblanadi. Chunki ular, odatda ma'lum o'quv fani doirasida ishlab chiqiladi: rollar va syujetlar mavjud bo'ladi, turli vaziyatlar immitastiya qilinadi. Ya'ni, umumta'lim maktablarida qo'llaniladigan ishbilarmonlik o'yinlari didaktik o'yinlarning barcha tarkibiy qismlarini o'z ichiga oladi.

Kasb-hunar maktab ta'lim tizimidagi didaktik o'yinlar yangi o'quv materialini o'zlashtirishga va mustahkamlashga, o'quvchining ijodiy qobiliyatini rivojlantiruvchi, umumilmiy ko'nikmalarini shakllantiruvchi masalalar majmualarini yechishga qaratiladi, o'quvchilarga turli holatlardan o'quv materialini tushunib yetish va o'rganish imkonini beradi. O'quv jarayonida ishbilarmonlar o'yinlarining turli xil shakllari ishlatiladi: imitastion, operastion, rolli o'yinlar, ishchi teatr, psixo va sostiodramalar.

O'yin olimlar tadqiqotlariga ko'ra mehnat va o'qish bilan birgalikda faoliyatning asosiy turlaridan biri hisoblanadi.

Psixologlarning ta'kidlashlaricha, o'yinli faoliyatning psixologik mexanizmlari shaxsning o'zini namoyon qilish, hayotda o'z o'rnini barqaror qilish, o'zini o'zi boshqarish, o'z imkoniyatlarini amalga oshirishning fundamental ehtiyojlariga tayanadi. Pedagogik texnologiyada rivojlantiruvchi texnologiya ham asosiy ahamiyat kasb etadi. Rivojlantiruvchi texnologiyalarning ma'lum yo'nalishi aniq bo'lishi lozim. Undagi ta'lim tizimi albatta tugallanishi shart.

O'yin ijtimoiy tajribalarni o'zlashtirish va qayta yaratishga yo'nalgan vaziyatlarda, faoliyat turi sifatida belgilanadi va unda shaxsning o'z xulqini boshqarishi shakllanadi va takomillashadi.

D.N. Uznadzening ta'rificha, o'yin shaxsga xos bo'gan ichki immanent psixik

(ruhiy) xulqi shaklidir.

L.S. Vigodskiy o'yinni bolaning ichki ijtimoiy dunyosi, ijtimoiy buyurtmalarni o'zlashtirish vositasi sifatida ta'riflaydi.

A.N.Leontev o'yinga shaxsning hayolotdagi amalga oshirib bo'lmaydigan qiziqishlari (manfaatlari)ni hayolan amalga oshirishdagi erkinligi sifatida qaraydi.

Psixologlar ta'kidlaydilarki, o'yinga kirishib ketish qobiliyati kishi yoshiga bog'liq emas, lekin har bir yoshdagi shaxs uchun o'yin o'ziga xos bo'ladi.

Tadqiqotchilar o'yin xususiyatlarini ishlab chiqqanlar. O'yinlarning muhim qirralari S.A.Shmakov tomonidan yoritilgan. U erkin rivojlanuvchi faoliyatni farqlaydi. Bunday faoliyat faqat natija tufayli bahra olish uchun emas, balki xohishlariga ko'ra, faoliyat jarayonining o'zidan bahra olish uchun qo'llanadi.

O'yin ijodiyligi bilan ajralib turadi. U mumkin qadar boy, faol xarakterga – "ijod maydoni"ga ega bo'ladi. O'yin uchun hissiy ko'tarinkilik xosdir. U o'zaro kurash, musobaqalashish, raqobat shaklida namoyon bo'ladi. O'yinning o'yin mazmunini aks ettiruvchi, uni rivojlantirishning mantiqiy va vaqtincha izchilligini ko'zda tutgan bevosita tegishli va unga nisbiy aloqador qoidalari bo'lishini ko'rsatadilar.

Tadqiqotchilar nazariy aspektda o'yinga faoliyat, jarayon va o'qitish metodi sifatida qaraydilar. O'yin faoliyat sifatida maqsadni belgilab olish, rejalashtirish va amalga oshirish, natijalarni tahlil qilishni qamrab oladi va bunda shaxs sub'ekt sifatida o'z imkoniyatlarini to'la amalga oshiradi.

O'yinli faoliyatni motivastiyalash o'yin xarakterining musobaqalashish shartlari, shaxsning o'zini namoyon qila olishi, o'z imkoniyatlarini amalga oshirish ehtiyojlarini qondirishdan kelib chiqadi.

Jarayon sifatida o'yin tuzilmasi (G.K. Selevko ta'biricha) quyidagilarni qamrab oladi:

- o'ynash uchun olingan rollar;
- bu rollarni ijro etish vositasi bo'lgan o'yin harakatlari;
- predmetlarni, ya'ni haqiqiy narsalarni shartli, o'yin narsalari o'rnida qo'llash;
- o'yinda ishtirok etuvchilarning real o'zaro munosabatlari;
- o'yinda shartli ravishda yaratilgan syujet (mazmun) – ijro sohasi.

O'yindan tushunchalar, mavzu va hatto o'quv predmeti bo'limini o'zlashtirishda o'qitish uslubi va mustaqil texnologiya sifatida foydalaniladi. O'yin bilish va uning bir qismi (kirish, mustahkamlash, mashq, nazorat) tarzida tashkil etiladi.

O'yinlar turli maqsadlarga yo'naltirilgan bo'ladi. Ular didaktik, tarbiyaviy, faoliyatni rivojlantiruvchi va ijtimoiylashuv maqsadlarda qo'llanadi.

O'yinning didaktik maqsadi bilimlar doirasi, bilish faoliyati, amaliy faoliyatida bilim, malaka va ko'nikmalarni qo'llash, umumta'lim malaka va ko'nikmalarni

rivojlantirish, mehnat ko‘nikmalarini rivojlantirishni kengaytirishga qaratilgan bo‘ladi.

O‘yinning tarbiyaviy maqsadi mustaqillik, irodani tarbiyalash, muayyan yondashuvlar, nuqtai nazarlar, ma‘naviy, estetik va dunyoqarashni shakllantirishdagi hamkorlikni, kollektivizmni, jamoaga kirishib keta olishni, kommunikativlikni tarbiyalashga qaratilgan bo‘ladi.

Faoliyatni rivojlantiruvchi o‘yinlar diqqat, xotira, nutq, tafakkur, qiyoslash malakasi, chog‘ishtirish, o‘xshashini topish, faraz, hayol, ijodiy qobiliyat, empatiya, refleksiya, optimal yechimni topa olish, o‘quv faoliyatini motivatsiyalashni rivojlantirishga qaratilgan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

I. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti asarlari

1. Mirziyoyev Sh. Tanqidiy tahlil, qat‘iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik – har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo‘lishi kerak. T.: 2017-yil.
2. Mirziyoyev Sh. “Kitob mahsulotlarini nashr etish va tarqatish tizimini rivojlantirish, kitob mutolaasi va kitobxonlik madaniyatini oshirish hamda targ‘ib qilish bo‘yicha kompleks chora-tadbirlar dasturi to‘g‘risida”gi Qarori. T.:2017-yil.
3. O‘zbekiston Respublikasi Konstitusiyasi. – T.: O‘zbekiston, 2009. –41

II. Normativ huquqiy hujjatlar

1. O‘zbekiston Respublikasining “Ta‘lim to‘g‘risida”gi Qonuni// “Barkamol avlod–O‘zbekiston taraqqiyotining poydevori” kitobida.–T.:Sharq, 1997. – B.20-29.
2. O‘zbekiston Respublikasining “Kadrlar tayyorlash milliy dasturi”// “Barkamol avlod–O‘zbekiston taraqqiyotining poydevori” kitobida.–T.:Sharq,1997. –B.31

III. Maxsus adabiyotlar:

4. Azizxo‘jayeva N.N. O‘qituvchi tayyorlashning pedagogik texnologiyasi. – T.: TDPU, 2000. – 52b.
5. Golish L.V., Fayzullayeva D.M. Pedagogik texnologiyalarni loyihalashtirish va rejalashtirish. – T.: TDIU, 2010. – 149b.
6. Yo‘ldoshev J.G‘., Usmonov S.A. Pedagogik texnologiya asoslari (Xalq ta‘limi xodimlari uchun qo‘ll.). – T.: O‘qituvchi, 2004. – 101b.
7. Tolipov O‘.Q., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiya: nazariyava amaliyot. – T.: Fan, 2005. – 205b.

IV. Internet manbalari:

1. www.edu.uz
2. www.ziyouz.uz
3. www.tdpu.uz